

En ideologisk betraktelse

I fortsättning på en tidigare artikel i Svensk Tidskrift framhåller professor Erik Anners här hur nödvändigt det är för ett modernt parti att bygga på en fast ideologisk grund. Ideologierna står ej högt i svenskt partiväsen av i dag. Endast nymarxisterna har en ideologi, men så torftig att det är märkvärdigt vilket inflytande de fått. Socialdemokraternas jämlikhetsidéer visar sig, när man granskar dem, närmast vara hyckleri. Att partierna kan leva som de gör beror till väsentlig del på att det politiska tänkandet inte hunnit med i utvecklingen i den elektroniska tidsåldern. Mot denna bakgrund är det som den ytliga pragmatismen för närvarande gjort sig så populär. Men det parti, som verkligen vill leva, måste vända sig till de högutbildade i samhället för att få hjälp med sin ideologiska skolning så att det med sina idéer kan nå ut till de många, understryker professor Anners.

I en föregående artikel – »Moderata samlingspartiets framtid» i Svensk Tidskrift 1970, nr 9 – hävdade jag att Moderata samlingspartiet hade en särskild kallelse i svensk politik, nämligen att politiskt aktivera den stora samhällsgrupp, som de högutbildade utgör. För att rätt uppfatta den uppgiftens betydelse och finna vägar att lösa den borde partiet i enlighet med sin idétradition ställa frågor både till det förgångna och till framtiden. Jag tror att den första frågan bör gälla behovet och betydelsen av en politisk ideologi, och jag försöker i det följande diskutera utgångsläget för en idépolitisk insats från partiets sida.

Herbert Tingsten ställde på sin tid diagnosen att ideologierna spelat ut sin roll i den svenska politiken. Knappt hade de instämmande applåder tystnat förrän en idépolitisk debatt väcktes till liv präglad av en intensitet, som vi inte upplevt sedan mellankrigstiden. Under de senaste åren har den utvidgats till snart sagt alla samhälls- och kulturlivets områden. Mest betecknande är kanske att den partipolitiska förkunnelsen så ofta innehåller bekännelser till tron på ideologiernas stora betydelse i politiken. Snart sagt varje ledande politiker med någon självbevarelsedrift förklarar sig vara ideologiskt inspirerad eller åtminstone intresserad. Till och med centerpartiet har funnit att dess skickliga taktik inte innebär tillräckliga garantier för fortsatt framgång – partiet har på sistone framträtt som bärare av centerismen, en idépolitisk åskådning, vars något knapphändiga teoretiska grundval är ett princip-

krav på decentralisering. Man kunde alltså vänta sig att det inom och mellan de olika partierna fördes en intensiv principdebatt, där man ansträngde sig att formulera genomtänkta system av verklighetsuppfattningar och värderingar, kunskaps-teoretiskt analyserande och samhällsvetenskapligt underbyggda. Man skulle också vänta sig att de partipolitiska motsättningarna kunde föras tillbaka på klart uttryckta skiljaktigheter i ståndpunktstagan- den till politikens två eviga huvudproblem: frågorna om människans och samhällets natur. Med ett – låt vara i hög grad synligt och hörbart undantag – är detta alls icke fallet. De fyra demokratiska partierna opererar alla väsentligen med kort-siktiga reformkrav inom ramen för en demokratisk och humanitär värdegemen- skap.

Men var finns då i dessa partier den nya idédebatten? Jag tror att den är en synvilla. I de demokratiska partierna, och särskilt i deras ungdomsrörelser, uttrycker man sig ofta med starkt känslöengage- mang när humanitära värden aktualiseras. Men detta bör inte förväxlas med engage- mang för en viss genomtänkt ideologi. Det är knappast skilda teoretiska åskådningar som orsakar debattens höga temperatur utan en för debattörerna gemensam pas- sionerad moralitet i hävdandet av en hu- manistisk människosyn.

Nymarxismen

Undantaget utgör den bisarra företeelsen av en pånyttfödd marxism i den vänster- extremistiska nymarxismens form. Den

framträder verkligen med ideologiska an- språk och ideologiskt motiverade program- krav. Men den har åtminstone hittills i fråga om människo- och samhällsanalys inte presterat annat än ett torftigt schema, med hög grad av godtycke kalkerat på ett passande urval ur den marxistiska idé- traditionen. Eftersom detta urval är gjort utan vare sig historiskt perspektiv eller kritisk granskning blir resultatet inte bara en löjeväckande låg nivå i fråga om teo- retisk underbyggnad utan också en rik flora av sekter, som var och en stöder sig på sitt urval ur texterna.

Att dessa politiska läsarsekter fått ett så stort inflytande i svensk politisk och kul- turell debatt blir obegripligt, om man inte gör klart för sig att nymarxismen utövar samma attraktivitet som på sin tid na- zismen och fascismen: i oroliga tider flyr emotionellt instabila människor gärna till enkla och därmed lättfattliga förklaring- ar av samhällslivets problematik, ju mer absurt förenklade och kategoriskt förkun- nade, ju mer attraktiva och trygghets- skapande. Den reflexionen kan ändå tjäna till tröst att historien uppvisar en rik prov- karta på dylika pseudoreligiösa svärmar- rörelser – de lever ett dagsländeliv och dör bort inför mer genomtänkta och på verk- ligheten grundade samhällsåskådningar. Dessutom, de unga svärmarna blir äldre, och flertalet brukar då tröttna på fana- tismen och den intellektuella ohederlig- heten i de egna lärorna.

Jämlikhetsidéerna

Tingsten torde alltså ha haft rätt i den

meningen att man i de demokratiska partierna tillsvidare lever i ett ideologiskt vakuum. Det första industrialiseringsskedets klassiska ideologier, konservatism, liberalism och socialism är alla tre döda, eller rättare sagt så reviderade att de blivit i huvudsak sammanfallande. Särskilt karakteristiskt är att i de västerländska industristaterna de socialdemokratiska partierna under sina maktperioder i olika länder så till den grad har anammat konservativa och liberala synsätt att det inte finns mycket kvar av de ursprungliga socialistiska idéerna än tämligen oartikulerade krav på social och ekonomisk jämlikhet – i vårt land hittills endast med katastrofala resultat demonstrerade i utbildningspolitiken. Som exempel kan anföras att den svenska socialistiska regeringen i dagens ekonomiska krisläge ingalunda förklarar att det är staten, som genom sina kraftfulla insatser inom produktionslivet skall rädda oss ur svårigheterna. Nej, det är liksom förr det enskilda näringslivet, enkannerligen de stora exportföretagen, som skall göra det genom en storslagen exportoffensiv. Som bekant var detta också det engelska Labourpartiets program i motsvarande situation. Detta är förvisso god konservativ (eller liberal) politik; det innebär också en socialdemokratins kapitulation inför dess värsta fiende: verkligheten.

Att de svenska socialdemokraternas krav på ekonomisk jämlikhet inte är alltför allvarligt menade framgår klart av två aktuella sammanhang. Den Strängska skattereformens primära syfte är uppenbarligen

inte att ge ekonomisk utjämning utan att skapa garantier för rikt flödande statsinkomster i framtiden. Samtidigt klargör siffrorna i taxeringskalendern med all önskvärd tydlighet att det härskande socialdemokratiska etablissemang inte har minsta tanke på att uppge de materiella hävor, som är förenade med den politiska makten. Även jämlikhetsidealen har sina gränser, något som ytterligare framgick av den socialdemokratiska motiveringen till höjningen av landstingsrådslönerna i Stockholmsregionen från 90 000 till 130 000: Allmänheten måste vinna på att man kunde draga till sig dugligt folk genom att betala goda löner. Och vem minns inte hur Alva Myrdal stakade sig när hon i TV skulle förklara hur hennes samvete kunde förlika hennes furstliga inkomster med uppgiften som ordförande i den socialdemokratiska programkommittén för ökad jämlikhet.

Förklaringen till att dylikt hyckleri kan passera utan att socialdemokraterna gör sig omöjliga både till politik och person är väl att allmänheten inte tager jämlikhetsideologin på verkligt allvar. De gamla socialistiska kampparollerna har alltmer blivit honnörsord – användbara i festtal och agitation, men otjänliga som idépolitiska rättesnören för en konsekvent handlingspolitik.

Ideologiernas nödvändighet

Betyder detta att de politiska ideologiernas tid tillsvidare är förbi – att politik för över-skådlig tid framåt blir synonymt med en

på omedelbara lösningar av aktuella samhällsproblem inriktad handlingspolitik. Knappast! Vi lär inte kunna undgå ideologierna, tvärtom är de nödvändiga redskap för det politiska tänkandet och handlandet genom att de ur samhällslivets oändligt komplicerade förhållanden kristalliserar ut identifierbara premisser och urskiljbara orsakssammanhang. Det kan hända att de är bristfälliga därför att vi på grund av okunnighet har ofullständiga eller felaktiga föreställningar om den verklighet, från vilken det ideologiska tänkandet utgår, eller därför att vi väljer ut de föreställningar om verkligheten, som passar våra värderingar, och alltså får en ensidig bild av denna verklighet. Men även bristfälliga ideologier är bättre än inga alls, därför att då saknar vi överhuvudtaget riktlinjer för styrningen av samhällsutvecklingen på längre sikt. Alldeles särskilt borde politikerna ha en stark känsla av detta.

Låt oss då återvända till frågan: Varför lever de demokratiska partierna – all skenbar idépolitisk debatt till trots – i ett ideologiskt vakuum? Förmodligen beror det – djupare sett – på att det politiska tänkandet ännu inte hunnit utveckla en överskådlig bild av vår tids samhälleliga verklighet. Den är alltför komplicerad, och utvecklingen i den andra industriella revolutionens, elektronikens, tidsålder har gått för snabbt. Vilka grundläggande fakta och vilka utvecklingsprognoser kan vi egentligen applicera våra värderingar på? När det gäller de stora och avgörande sammanhangen är vi fortfarande i hög

grad utlämnade åt generaliseringar av subjektiva intryck och förhoppningar.

Tyvärr har samhällsvetenskaperna ännu inte nått tillräckligt långt i social teori; närmare bestämt i fråga om deskriptiva synteser, som kan ge idépolitiken fast mark under fötterna. Framför allt saknas i alltför hög grad pålitliga kvantitativa bedömningar av förhållanden och utvecklingstendenser i samhällslivet. Dessbättre kan vi hoppas att datatekniken, allt eftersom metodproblemen vid dess användning inom samhällsvetenskaperna kan lösas, skall ge det erforderliga kvantitativa underlaget för bedömningar av den samhälleliga verkligheten och därmed fastare utgångspunkter för det ideologiska tänkandet.

Pragmatismen är otillräcklig

Detta betyder inte att vi tillsvidare bör nöja oss med den praktiska handlingspolitiken, i avvaktan på samhällsvetenskapernas frammarsch. Det finns mycket att göra på grundval av det empiriska material, som kan hämtas ur historien. På åtskilliga väsentliga punkter är det redan i dag möjligt inte bara att röja undan vanföreställningar, som på längre sikt leder oss vilse, utan också att på någorlunda säkra premisser utveckla åtminstone delar av ett för vår tids verklighet anpassat ideologiskt system.

Snarast är det så att det parti, som i dag försummar dessa uppgifter, riskerar att förlora sitt inflytande i morgondagens politiska liv. Ty – som jag i ett tidigare sammanhang framhållit – i framtidens samhälle blir människorna med högre ut-

bildning efter hand av utslagsgivande betydelse i politiken, genom att de även kvantitativt växer upp till en ledande samhällsgrupp. De kommer att kräva av politikererna inte bara praktiska lösningar av aktuella problem utan också genomtänkta riktlinjer på längre sikt, dvs just en ideologisk grundval och ram för handlingspolitiken.

Å andra sidan, det parti som genom att tillfredsställa dessa krav kan vinna gehör hos dem, skulle få ett starkt inflytande – hur än partipolitikens maktförhållanden och grupperingar skulle skifta. Detta gehör får man då inte försöka vinna genom att locka med en för denna samhällsgrupps speciella intressen anpassad politik. Varje demokratiskt parti som vill arbeta på ideologisk bas måste alltid eftersträva så bred förankring som möjligt inom hela folket. Dess program måste rikta sig till alla. Men ett parti, som vill vinna en sådan förankring bör numera eftersträva att få så starkt gehör just hos de högutbildade att dessa spontant fungerar som partiets medium till de opinionsmässigt utslagsgivande samhällsgrupperna. Därför är det viktigt att ett dylikt partis ideologiska insatser på de än så länge begränsade områden, där sådana är möjliga, fyller de krav ifråga om vetenskaplig underbyggnad, klarhet och precision, som är förutsättningen för att insatserna skall vinna respekt och engagemang inom den högutbildade samhällsgruppen. Därvidlag torde i dag alla de fyra demokratiska partierna ligga lika väl, eller rättare sagt, lika illa till. Det kan därför

mycket väl tänkas att det parti, som snabbast och starkast engagerar sig för den ideologiska uppgiften, kommer att få ett ovärderligt försprång.

Den första förutsättningen för att Moderata samlingspartiet skall lyckas med den uppgiften torde vara att man höjer siktet över den låga horisont av pragmatiska betraktelser, som man särskilt bland de yngre fått för vana att uppfatta som höjden av politisk visdom. Det vore för den delen lika så gott att kassera termen pragmatisk; jag betvivlar att de som använder den alltid förstår vad de säger.

Det finns ett annat och än starkare skäl till att överge pragmatismen som filosofisk grundval för partiets ideologiska ansträngningar. Enligt den politiska pragmatismen har sanningen i vår verklighetsbild inte något värde i sig själv. Sanningen är identisk med dess nytta för det politiska livets strävanden. Vi skall hålla för sant det som ger oss förmåga att leda utvecklingen i stort till mänsklighetens bästa. De kunskapsteoretiska komplikationerna kan vi här bortse ifrån. Som politisk filosofi medför pragmatismen emellertid en uppenbar risk. Den är att det politiska tänkandet tenderar att koncentreras på den kortsiktiga nyttan – det enda vi någorlunda kan bedöma – och därmed vändes ifrån de frågeställningar, som måste ligga till grund för varje social teori, nämligen problemen om människans och samhällets natur. All politisk ideologi värd namnet har sin början och sitt slut i den problematiken.